

המכללה האקדמית לחינוך אורנים, התוכנית לטיפול רגשי בנוכחות בעלי-חיים בגישה הדדית, ד"ר אריאל צבל, יולי 2023

לימודי טיפול בעזרת בעלי-חיים בגישה הדדית: הערות על מחזור 2023

אריאל צבל

הקדמה 1

1. גישה הדדית – מה זה בעצם? 2

א. עקרון האי-פגיעה 2

ב. עקרון הדו-תכליתיות 3

ג. עקרון הממשות 4

ד. עקרון החברתיות 6

2. שיקולים פדגוגיים בקידום גישה הדדית 7

א. התייחסות לחיות חייבת להתבסס על מקורות מקצועיים 7

ב. הלימודים צריכים לכלול הכשרה בתיעוד התנהגות לא-לשונית 9

ג. בלימודי טעב"ח אין מנוס מהתמודדות עם מחלוקת 10

ד. צריך לדבר על עקרון הדו-תכליתיות 11

ה. התייחסות לגישה הדדית חייבת להתבסס על מקורות מקצועיים 12

ו. דיווח על מקרה טיפולי עשוי לכלול דין וחשבון על כישלון ביישום גישה הדדית 12

ז. אפיונות שהחיה מופיעה בהן כסוכנת חשובות לדיווח על מקרה טיפולי 13

סיכום 15

בדפים הבאים אציג את עיקרי הדברים שלמדתי במסגרת עבודתי כמרצה במחזור 2023 בתוכנית לטיפול רגשי בנוכחות (/בעזרת/לצד/עם) בעלי-חיים בגישה הדדית (טעב"ח) במכללת אורנים. התחלתי לעבוד כמרצה בתוכנית בשנת הלימודים תשע"ט. במחזור 2023 הנחיתי קורס אחד בשנת הלימודים תשפ"ב (יחסי חיה-אדם במאה ה-21: השלכות טיפוליות על מצבים הכוללים בעלי-חיים), ובתשפ"ג ליוויתי את כתיבת עבודת הגמר (הסמינריון הקליני) – בתחילת שנת הלימודים הנחיתי תרגיל קצר, ולקראת סוף השנה קראתי את טיוטות העבודה והערתי עליהן בדקדקנות.

תחום ההכשרה הרשמי העיקרי שלי הוא היסטוריה ופילוסופיה של המדעים והרעיונות, ותחום ההתמחות שלי הוא יחסי חיה-אדם. בעבודתי בתוכנית הלימודים באורנים אני רואה הזדמנות להשפיע על היחס לבעלי-חיים בקרב קהילה מקצועית העובדת עם בעלי-חיים, וגם אפשרות מסקרנת להביט מהשורה הראשונה על מקצוע חדש בעת התהוותו (ב"מקצוע חדש" איני מתכוון לטיפול בעזרת בעלי-חיים – טבבע"ח – אלא רק לטעב"ח). לדעתי, טעב"ח עשוי להיפך למקצוע נפרד מטבבע"ח, אך עוד חזון למועד. אני מאמין שקהילות מקצועיות צריכות להקדיש זמן לסיכום ולתכנון; מאמץ כזה נחוץ במקצועות מבוססים, חשוב יותר במקצועות חדשים, וחיוני במיוחד במקצוע כמו טעב"ח – המתהווה תוך עימות מתמיד עם ערכים מרכזיים בחברה. לכן טרחתי על כתיבת הסיכום הזה, מעבר לחובות ההוראה. מכיוון שהסיכום מתייחס כולו למחזור 2023, הוא כתוב בפנייה ישירה אל בוגרות מחזור 2023. עם זאת, אני מקווה שכל מתעניינת בטעב"ח תמצא עניין בדברים שכתבתי. (דרך אגב, הטקסט מיועד לשני המינים, אך מאחר שרוב תלמידות המקצוע והעוסקות בו הן נשים, אני כותב בלשון נקבה).

המכללה האקדמית לחינוך אורנים, התוכנית לטיפול רגשי בנוכחות בעלי-חיים בגישה הדדית, ד"ר אריאל צבל, יולי 2023

1. גישה הדדית – מה זה בעצם?

בוגרות מחזור 2023: רובכן כתבתן בשלב זה או אחר של הלימודים שאתן עובדות בגישה הדדית או לפחות מאמינות בגישה ההדדית. הכותרת "גישה הדדית" הוכיחה את עצמה מזמן כהברקה שיוקית, והמונח התפשט בטבע"ח כמו אש בשדה קוצים. יש במונח הזה שני מרכיבים חיוניים להתפשטות ויראלית: ראשית כול, הוא נשמע נעים ומזמין; ושנית, משמעותו האינטואיטיבית פתוחה עד כדי כך שכל אדם יכול לייחס לעצמו "גישה הדדית" בלי להתחייב לדבר. לא פעם שמעתן אותי מתלונן שהכרזות ברוח "אני עובדת בגישה הדדית" אינן מבטאות בפועל אלא הצהרה של הדוברת על המחויבות שלה לכללים בסיסיים וחלקיים של אתיקה מקצועית, כללי "אסור לפגוע בחיות!" שכל אדם העובד בטבע"ח אמור לכבד אותם, בלי שום קשר להדדיות. אומנם לא מעט מטפלות מסורתיות (כלומר מטפלות בעזרת בעלי-חיים בגישה לא-הדדית) אינן נאמנות אפילו לכללים כאלה של אתיקה מקצועית ביחס לבעלי-חיים – והן שומרות אפוא מרחק גדול מגישה הדדית, אך מטפלות מסורתיות רבות אחרות מחויבות בהחלט לכללי אתיקה משמעותיים, וזאת בלי לנקוט גישה הדדית בעבודתן הסדירה.

בשנים האחרונות ניסיתי לנסח עם גל חכים-אשר טקסטים ברורים המנהירים מהי גישה הדדית. [המסמך הקצרצר הזה](#) הוא ניסיון אחד לגבש ניסוח כזה בקיצור נמרץ, ואני לא מרוצה מהתוצאה; כמו הכותרת "גישה הדדית", גם כאן הדברים כלליים עד כדי כך שקל לצקת לתוכם משמעויות רבות ושונות מדי, לפי מה שנוח לקורא/ת. הטקסט הטוב ביותר שהפקנו בתחום זה הוא [מפגשים הדדיים: חושבים מחדש על המפגש בין אנשים לבעלי-חיים](#), עמ' 14-25. אולם הטקסט הזה אינו כתוב כערך אנציקלופדי, ולכן קל ללכת בו לאיבוד. אז הנה ניסיון לנסח מחדש הגדרה של "גישה הדדית", והפעם בזיקה ישירה לעבודות הגמר של מחזור 2023.

א. עקרון האי-פגיעה

אסור לפגוע בחיות ו/או לתמוך במוסד הפוגע בהן.

מקור העיקרון הזה אינו פסיכותרפיה אלא אתיקה. העיקרון האתי הזה חשוב מאוד, אך הוא מהווה רק חלק קטן מתמונת ההדדיות (עוד על [שיקולים מוסריים בטבע"ח](#)). שימו לב שממילא אי אפשר להסתפק בניסוח הפשוט והמובן מאליו "אסור לפגוע בחיות!" – ניסוח שככל הנראה מקובל על כל מטפלת בעזרת בעלי-חיים שפגשתי עד היום, מכל מסגרות ההכשרה המקצועית בתחום הזה. אי אפשר להסתפק בניסוח הפשוט והמקובל כי פגיעה בחיות בחברה שלנו אינה מתרחשת בדרך-כלל כתוצאה של מפגש פרטי בינינו ובין חיה, אינה מתקיימת במצבים שאנו שולטות בהם היטב באופן אישי, ואפילו אינה זוכה להכרה מלאה מצידנו. הלכה למעשה, פגיעה בחיות בחברה שלנו מתקיימת ברובה דרך מוסדות חברתיים גדולים ושגרתיים עד כדי כך שהם עלולים להיראות שקופים בעינינו. ההכשרה בפסיכותרפיה אינה תורמת ליכולת לזהות את המוסדות האלה אלא פוגעת (!) ביכולת הזו, בגלל הדגש העז שהמסורת הפסיכותרפית שמה ביחסים אישיים וישירים. מסמך קצר, ברור ומעשי, [טיפול בעזרת בעלי-חיים: איך להגן על בעלי-חיים שעובדים איתך מפני השפעות זרות](#), נועד לעזור לכן לזהות בעיות מוסדיות ולהתמודד איתן.

המכללה האקדמית לחינוך אורנים, התוכנית לטיפול רגשי בנוכחות בעלי-חיים בגישה הדדית, ד"ר אריאל צבל, יולי 2023

שתי בעיות מוסדיות בולטות כאלה הן מעורבות בסחר בחיות ומעורבות בברירה מלאכותית הרסנית. רובכן במחזור 2023 דילגתן חיש קל מעל שתי הבעיות האלה כשאימצתן כלבים במצוקה משום שהם היו במצוקה. דילמות אתיות מאתגרות ואף מייגעות ושוחקות הופיעו כשבמסגרת ההתנסות המעשית כמה מכן נכנסו למכלאות כאלה ואחרות, שם נאלצתן להכריע בין עזרה לחיות ובין שיתוף פעולה עם המוסד הפוגעני; וגם כשבמסגרת הטיפול התלבטתן בין טובת החיה ובין אינטרסים שלכן ושל המטופל. דילמות אתיות רבות כאלה אינן מאפשרות פתרון לפי כללים פשוטים, ולא יכול להיות להן פתרון פשוט אחד. בכל זאת כשנתקלים בדילמה אתית, מועיל לזכור שכמעט תמיד סמכותו של מוסד גדולה יותר מסמכותו של פרט, ולכן בהתלבטות האתית נדרש מאמץ גדול ומודע מצידכן כפרטים כדי להתגבר על הסמכות האתית של המוסד שאתן עובדות בו. היטיב להמחיש את הסמכות המוסדית סטנלי מילגרם, ב"מחקר התנהגותי בצייתנות" שהוא עשה לפני למעלה משישים שנה. כדאי לקרוא שוב את המשפטים (עמ' 374) שהנסיין השתמש בהם כדי להביא אנשים לפעול בניגוד לשיקול דעתם – ולתת לכאורה מכות חשמל לאנשים אחרים: "אנא המשיכי. הניסוי דורש שתמשיכי. זה לגמרי חיוני שתמשיכי, אין לך שום ברירה אחרת, את חייבת להמשיך." המילים הנצחיות האלה, תבנית של מניפולציה רגשית שאין בה שום תוכן נוסף, חוזרות שוב ושוב במנגנוני סמכות, גם כש"הניסוי" מוחלף ב"פינת החי" או ב"הטיפול": "פינת החי דורשת שתמשיכי" (או "ככה נהוג לעשות בפינת החי שלנו"), "הטיפול דורש שתמשיכי" (או "ככה עושים בפסיכותרפיה") וכן הלאה. אלה הם הקולות שנשמעים בראש שלנו במפגש טיפולי עם חיות. ואם לא שמענו אותם היטב בדמיוננו, קרוב לוודאי שיהיה מי שישמיע אותם בקול. אלה הם הקולות שצריך לבחון במאמץ רב כדי לפרוק אותם מסמכותם המשתקת והריקה מתוכן אתי ממשי.

ב. עקרון הדו-תכליתיות

טעבח"ה הוא מקצוע דו-תכליתי, כלומר יש לו שתי מטרות נפרדות – קידום טובתם הרגשית של מטופלים וקידום טובתן של החיות.

כמו עקרון האי-פגיעה, גם זהו חלק מהמחויבות המוסרית המנחה את הטעבח"ה, וגם המקור לרעיון הזה איננו פסיכותרפיה אלא אתיקה. עקרון הדו-תכליתיות מושתת על הרעיון שמוסר אינו רק הימנעות אלא גם נטילת יוזמה. כלומר אין נימוק סביר לביסוס החובות המוסריות כולן דווקא על הימנעות מפגיעה בזולת (עקרון האי-פגיעה), ובמקרים רבים נדרשת דווקא התערבות פעילה לטובתן. חובת ההתערבות שלנו לטובת הזולת באשר הוא תלויה במידת השפעתנו עליו: ככל שהשפעתנו גדולה יותר (בזכות המיקום הפיזי שלנו לעומתו, מיקומו החברתי, כוחו החברתי או המשאבים שברשותנו), כך מתעצמת גם חובתנו המוסרית להתערב. עבודה עם בעלי-חיים מקרבת אותנו אליהם הלכה למעשה ומעניקה לנו כוח השפעה גדול עליהם – ולכן עבודה טיפולית הכוללת חיות טעונה מחויבות מוסרית פעילה יותר מהמחויבות של אדם מן השורה. יתרה מזאת, אם את עוסקת במקצוע שמעורבים בו בעלי-חיים ולא קבעת לעצמך בקול גדול ונחרץ עיקרון של מחויבות לקידום טובתן של חיות, חזקה עליך שלחצי העבודה ידחקו אותך לפשרות רבות על חשבון החיות.

המכללה האקדמית לחינוך אורנים, התוכנית לטיפול רגשי בנוכחות בעלי-חיים בגישה הדדית, ד"ר אריאל צבל, יולי 2023

כמעט מיותר לציין שהמחויבות לפעול לטובת החיות לאו דווקא חייבת לבוא לידי ביטוי בכל מפגש טיפולי; אדרבה, בדרך-כלל המפגשים הטיפוליים עצמם אינם חשובים במיוחד לחיות, וההשפעה העיקרית של המטפלת על החיה מתקיימת מחוץ למפגשים הטיפוליים: מתן בית טוב לחיה השותפה בטיפול במשך כל חייה, גם במחיר של לא מעט ויתורים אישיים; מאבק פעיל נגד מוסד האחראי לפגיעה בחיה הזו, כגון מערכת מסחרית של ברירה מלאכותית, הרבעה וסחר, או מנגנון פיקוח ואכיפה רשותי שאינו מתפקד היטב; מעורבות פעילה בהכנסת שיפורים במוסד המחזיק בשבי את החיה המשתתפת בטיפול – פינת חי או מכלאה אחרת; מעורבות חינוכית חוץ-טיפולית לקידום מעמדה של החיה המשתתפת בטיפול; וגם פעילות לטובת בעלי-חיים שאינם קשורים לטיפול אפילו בעקיפין. במילים אחרות, עקרון הדו-תכליתיות עוסק בזהותה הכוללת של המטפלת ובאורח חייה בכלל, ללא דגש מיוחד על המתרחש במפגשים הטיפוליים.

בניגוד לעקרון האי-פגיעה (סעיף 1.א.), עקרון הדו-תכליתיות צפוי להיראות זר ומוזר בעיני רוב רובן של המטפלות הוותיקות. אולי גם רוב תלמידות התוכנית במכללת אורנים אינן מקבלות את העיקרון הזה ומתייחסות אליו בבחינת "לא על זה חתמתי כשנרשמתי ללמוד טיפול!" אך האם זה נכון?! שמעתי כמה קולות כאלה (לאו דווקא ממחזור 2023), אבל האמת העגומה והמביכה היא שעקרון הדו-תכליתיות הודחק כמעט לגמרי בעבודה שלי עם מחזור 2023. ארחיב על כך בהמשך הדברים (2.ד.).

ג. עקרון הממשות

מבחינה טיפולית, הכרת החיה הממשית קודמת בהכרח לפענוח משמעויות סמליות המיוחסות לה.

ההבחנה בין ממשות לסמליות והדגשת הממשי הן דרך מרכזית אחת לבטא את הפער בין הגישה ההדדית לגישות קודמות בטבע"ח. אני מציע להסביר זאת דרך הבחנה בין שלושה שלבים שונים בהתפתחות המקצוע (חלוקה זו היא הפשטה גסה של מציאות היסטורית-חברתית מורכבת; בפועל השלבים מעורבבים זה בזה הרבה יותר מכפי שאציג אותם). לפני הולדת הטבע"ח, הפסיכותרפיה החליפה מסגרות מסורתיות של קשרי תמיכה רגשית וייעוץ, וכוננה מערך טיפולי (סטינג) סטרילי, נשלט וצפוי ככל האפשר. בראשית הדרך של טבע"ח ("שלב האביזר"), כשנוכחות חיה שאינה צפויה ונשלטת כליל במערך הטיפולי נחשבה לאתגר חדשני וחתרני המטיל תוהו ובוהו לתוך המערך הטיפולי, די היה להתייחס לחיה שבחדר כאל אביזר שהשימוש בו משרה נינוחות ומקל את התקשורת בין המטפלת למטופל (שבירת קרח, גשר לקשר). בשלב הבא ("שלב ההשלכה"), כשנוכחות החיה במערך הטיפולי כבר התקבלה במידה סבירה בקהילות מקצועיות מסוימות, מוקד תשומת-הלב עבר למשמעויות הסמליות שאפשר לייחס לחיה עצמה, לפעולות שלה, לפעולות כלפיה ולדברים אחרים הקשורים בה; ובמילים אחרות, להשליך עליה תכנים טיפוליים. המורות והמורים שהנחו את מחזור 2023 הוכשרו בשלב זה של התפתחות המקצוע. להשלכת תכנים על חיות יש פוטנציאל טיפולי עצום, שכמה מתלמידות מחזור 2023 חגגו איתו בהצלחה בעבודת הגמר. אולם שימו לב: השלכה על חיות אינה מחייבת היכרות ממשית עם חיות ואף אינה מחייבת נוכחות של

המכללה האקדמית לחינוך אורנים, התוכנית לטיפול רגשי בנוכחות בעלי-חיים בגישה הדדית, ד"ר אריאל צבל, יולי 2023

חיות ממשיות! למטרות השלכה אפשר להסתפק בבובות של חיות, בסיפורים על חיות וכיוצא באלה. יתרה מזאת, עיבוד תכנים השלכתיים עם חיה הוא מיומנות שכבר פותחה במסורת הפסיכותרפיה ביחס להשלכה בכלל, ללא צורך בהתמחות מקצועית נפרדת.

בשלב הבא ("שלב ההדדיות"), דהיינו בגישה הדדית, לא נעשה כל ויתור על ערכה של החיה כאביזר משרה נינוחות בטיפול, וגם לא נזנח מעמדה של החיה כמושא להשלכת תכנים מעולמו של המטופל. אולם ב"שלב ההדדיות" עוברת תשומת-הלב המרכזית אל החיה הממשית ואל הקשרים הממשיים איתה, ובעקבות זאת התכנים שיוחסו לה כאביזר משרה נינוחות וכמושא להשלכה מעומתים ללא הפסק עם המציאות. הכרת המציאות הזו כבר מחייבת ידע מקצועי מיוחד: ידע על חיות מתוך ספרות מחקר מתאימה, וידע אישי מיוחד – היכרות מקרוב עם החיה כפרט ועם נסיבות חייה המסוימות. הינה המחשה פשטנית ביותר: מוקי, כלב המחמד של המטפלת, ב"שלב האביזר" הוא דבר-מה מסקרן ונעים שמטופל ביישן יכול להתעסק בו בחדר הטיפולים במקום לקפוא במקומו מול אישה זרה (המטפלת); ב"שלב ההשלכה" המטפלת אומרת למטופל "אתה יודע שגם מוקי מתבייש לפעמים מכלבים שהוא לא מכיר?" בין אם מוקי מתבייש מכלבים זרים בין אם לאו; וב"שלב ההדדיות" מוקי והמטופל מתקרבים במקצת זה לזה ונרתעים במקצת זה מזה, והמטפלת – הודות לידע המיוחד שלה על כלבים, על יחסי כלב-אדם ועל מוקי עצמו – עוזרת למטופל להבין את היחסים שנוצרו עם מוקי ומנחה אותו ביצירת יחסים טובים יותר.

האפשרויות הטיפוליות העולות ב"שלב ההדדיות" מערבות יותר, חווייתיות יותר, מדויקות יותר ביחס למטופל ולכן בעלות פוטנציאל השפעה רגשית עמוקה יותר – בהשוואה לאפשרויות העולות בשני השלבים הקודמים. עם זאת, כל מטפלת טובה בעזרת בעלי-חיים, הרבה לפני ההכרזה על גישה הדדית ועוד בטרם נפתחה תוכנית הלימודים במכללת אורנים, עשויה לשייך את עבודתה ל"שלב ההדדיות" כפי שהצגתי זאת ולהכריז אפוא שהיא עובדת בגישה הדדית. זה קצת נכון. והרבה לא נכון. הינה המחשה פשטנית נוספת: ב"שלב האביזר", האוגר מישמיש בכלוב שבחדר הטיפולים הוא דבר-מה מסקרן ונעים שמטופל ביישן יכול להתעסק בו במקום לקפוא במקומו מול אישה זרה (המטפלת); ב"שלב ההשלכה" המטפלת אומרת למטופל "אתה יודע שגם מישמיש מתבייש לפעמים מאוגרים שהוא לא מכיר?" בין אם מישמיש מתבייש מאוגרים זרים בין אם לאו; וב"שלב ההדדיות" מישמיש והמטופל... נתקעים בפיתוח היחסים ביניהם כי מישמיש סגור בכלוב, והמטופל ענק וכול-יכול לעומתו. במצב זה המטפלת המחויבת לעקרון הממשות אינה יכולה לעבד עם המטופל תכנים רגשיים החורגים מנושאים של כליאה ופערי כוחות קיצוניים. במילים אחרות, ב"שלב האביזר" הכלוב הוא חלק מהאביזר ולכן אינו מעורר שום שאלה; ב"שלב ההשלכה" הכלוב שקוף ומביטים באוגר כיצור אידיאלי תוך התעלמות מהסורגים; ואילו ב"שלב ההדדיות" הסורגים שניצבים בין בני-האדם שבחדר ובין האוגר זוכים בהכרח לתשומת-לב, והם מקבלים הכרה כמרכיב דומיננטי ביחסים שבחדר.

בחזרה למוקי: אומנם ביחסים איתו אין סורגים, אין פערים קיצוניים בכוח הגופני ואין הרמה וטלטול בכפייה, אך סביב צווארו של מוקי כרוך קולר, ליד הקולר מונחת שרשרת, החדר סגור, ומעל הכול – הברירה המלאכותית עיצבה את מוקי כיצור כנוע ומשתף פעולה. כל אלה, כמו הכלוב של מישמיש, עשויים להיות מרכיבים דומיננטיים ביחסים שבחדר הטיפולים. נדמה לי שהניסוח הזה

המכללה האקדמית לחינוך אורנים, התוכנית לטיפול רגשי בנוכחות בעלי-חיים בגישה הדדית, ד"ר אריאל צבל, יולי 2023

כבר אינו מצלצל מוכר באוזני מטפלת מסורתית. הוא בעיקר מרתיע אותה, כי הרבה הרבה יותר נוח לעצום את העיניים לנוכח הכוח שאנו מפעילים על חיות, ובפרט על חיות מחמד אהובות.

כאן מתגלה החלק המעניין ביותר בעקרון הממשות: הסורגים, הקולר והברירה המלאכותית קיימים במציאות, בין אם המטפלת מכירה בכך בין אם לאו. הם נקלטים בתודעתנו בין אם אנו ערים לכך ובין אם אנו שותפים להדחקה קולקטיבית בעניין זה (אפשר לקרוא כאן עיבוד קצר ונגיש של רעיון ההדחקה הקולקטיבית של אלימות כלפי חיות). מטופלים, ובפרט מטופלים צעירים מאוד, עשויים לקלוט היטב את המציאות או הממשות של היחסים עם חיה – בעזרת המטפלת, אך גם ללא כל עזרה מצידה ואף כהכרה החודרת מבעד לדברי ההשלכה שאומרת המטפלת; למעשה, מטופלים עשויים להיות ערניים לעקרון הממשות יותר ממטפלת שהתחנכה במסורת "שלב ההשלכה"! גם כשהם משחקים עם המטפלת בהשלכה, המטופלים מודעים היטב לכללי המשחק ולגבולותיו. הם בוחנים אפוא בשבע עיניים את היחסים הממשיים שלהם ושל המטפלת עם החיה, ופה ושם הם אולי גם מסגירים את עמדתם בפני המטפלת – כאשר הם מעמתים אותה עם פרטים עובדתיים שאינם מתיישבים היטב עם משחק ההשלכה.

הנושא הזה מסובך למדי, כי החיה הממשית שרירה וקיימת בכל טיפול בעזרת בעלי-חיים, גם כשעבודת המטפלת לא כללה שום הכרה ביחסים הדדיים. אפשר לנתח בדיעבד בגישה הדדית כל מקרה טיפולי שלא איתרנו בו אפילו צל של גישה הדדית מצד המטפלת. כלומר אפשר לתאר בגישה הדדית כל מפגש מטפלת-חיה-מטופל שנעשה באופן מובהק ב"שלב האביזר" או ב"שלב ההשלכה". זה באמת מבלבל, ולכן גם לא קל לאפיין את עבודות הגמר של מחזור 2023 על הציר ההיסטורי הכוללני שהצעתי לאפיון ההתפתחות של טעבחה. בעבודות הגמר תיארו כמה מן נקודות מובהקות של פעילות טיפולית בגישה הדדית, אך המשקל העיקרי של הגישה ההדדית בעבודות הגמר של מחזור 2023 ניכר בניתוח שלאחר מעשה ולא בעבודה בשטח. לאור העובדה שמדובר במקצוע מתהווה, מקצוע שהוראתו רחוקה מתוכנית מסודרת ומשופשפת מבחינה פדגוגית, הייתי מופתע מאוד אילו המצב היה אחר.

ד. עקרון החברתיות

המפגש הטיפולי מטפלת-מטופל-חיה הוא מפגש בין שלושה סוכנים חברתיים, וצריך להבין את המפגש ולהתנהג בו מתוך הכרה בשלוש דמויות פעילות.

טבע"ח מסורתי אינו מחויב לעקרון החברתיות. אומנם השימוש בחיה כאביזר משרה נינוחות ("שלב האביזר") כרוך בהכרה כלשהי בהשתתפותה הממשית במפגש, אך ההכרה הזו עשויה להתבטל מייד כשנפתח ערוץ תקשורת ישיר ועשיר בין המטפלת למטופל; ואומנם כשמתייחסים לחיה כאל מושא להשלכת תכנים מעולמו של המטופל ("שלב ההשלכה") אפשר להשליך עליה תכנים שמקורם בפעילות ממשית יזומה ומורכבת של החיה, אך טבע"ח ב"שלב ההשלכה" אינו מחייב זאת כלל – אפשר להשליך על החיה גם תכנים שאינם רלוונטיים למה שהיא עשתה במפגש או למי שהיא בכלל.

המכללה האקדמית לחינוך אורנים, התוכנית לטיפול רגשי בנוכחות בעלי-חיים בגישה הדדית, ד"ר אריאל צבל, יולי 2023

לעומת זאת, בטעבח"ה דרושות בהכרח הכרה ברגשותיה ובמעשיה של החיה, וגם ברגשות ובמעשים של המטפלת והמטופל כלפיה בעת המפגש ואולי אף מעבר לו. הכרה כזו אמורה לקבוע את מקומו של הטעבח"ה כהרחבה מתבקשת של הגישה ההתייחסותית (relational) – הרחבה ליחסים בין-מיניים, כשבעל-החיים בטיפול נתפס כמשתתף פעיל נוסף במערכת היחסים. המפגש בין שלוש (לפחות) הדמויות הנוכחות בטיפול נתפס בראש ובראשונה כמפגש חברתי ממשי העומד בפני עצמו, ובמקביל עשוי מפגש זה לבטא הרגלים ונטיות במערכות יחסים אחרות, ולשמש אפוא כמעבדה לניהול יחסים. המטופל עשוי להתייחס אל החיה כאל חבר אישי, חבר לקבוצה בהתעלמות הדדית, בן-חסות חלש שאפשר להתעלל בו, בן-חסות אהוב שאפשר לטפל בו, יצור הורי תומך, יצור הורי מסוכן וכן הלאה. החיה עשויה להתייחס למטופל כאל מתחרה, חבר למשחק, טורף אפשרי, טרף אפשרי, תפאורה של שעות שעמום מוכרות וכן הלאה. והתנהגות המטפלת כלפי החיה במפגש המשולש עשויה לתפקד כשחזור של העדפת האם לאח קטן, פיצוי על העדפת אח קטן, שחזור של זניחת אח גדול לטובת המטופל, מופת (מודלינג) של התנהגות הורית טובה, מופת של קשר חברי, תרגול של הקשבה לזולת וכן הלאה.

רשימת היחסים המסובכת (והחלקית) הזו משמעה שלנוכחות הממשית של חיה בטיפול יש משמעות חברתית תמיד – לא רק כשהחיה פעילה ומתקשרת אלא גם כשהיא מסויגת או ישנה (כשאימו של ילד מגיעה איתו לטיפול ומעדיפה לפרוש הצידה ולנמנם בלי להוציא מילה מפיה, לנוכחותה המסויגת יש משמעות עבור כל הנוכחים במפגש. כך גם לנוכחות של חיה ישנה, גם אם באופן פחות דרמטי). אומנם בדרך-כלל לפעילות ערה ומגוונת יש משמעות טיפולית עשירה יותר מאשר לפעילות מרוחקת, דוממת וקפואה, ולכן עקרון החברתיות בטעבח"ה מחייב תשומת-לב מיוחדת לחיה **כסוכנת**, כלומר כיצור מרגיש, חושב, מחליט, פועל, מגיב, יוזם ומשפיע (שימו לב שמושג מרכזי בעקרון החברתיות הוא "החיה כסוכנת" ולא "החיה כסובייקט" – מושג שזכה בשנים האחרונות לפופולריות רבה בקרב תלמידות התוכנית באורנים, אך המוקד שלו הוא הבחנה מ"החיה כאובייקט" לצורך שיקולים אתיים. "סובייקט" עשוי להיות סביל וחסר השפעה, ואילו "סוכן" צפוי להיות פעיל ומשפיע – וזהו המוקד של עקרון החברתיות).

2. שיקולים פדגוגיים בקידום גישה הדדית

א. התייחסות לחיות חייבת להתבסס על מקורות מקצועיים

אחד המאפיינים הבולטים של עבודות הגמר במחזור 2023 (וגם במחזורים קודמים שהיכרתי) הוא הזדהות המטפלת עם המטופל. הזדהות כזו זוכה לעידוד במערכת ההכשרה, והיא נחשבת לאמצעי עזר לתשומת-לב ולהבנה החיוניים לעבודת המטפלת. לכאורה מטופלים מסוימים דומים להפליא למטפלת, עד כדי כך שהמטפלת יכולה להבין את המטופל דרך ההבנה שלה את עצמה. למרות ההזדהות העמוקה הזו, אין באף אחת מעבודות הגמר של מחזור 2023 אפילו רמז לרעיון שפסיכותרפיה עשויה להסתפק בהזדהות המטפלת עם המטופל וביכולת שלה להבינו באופן אינטואיטיבי הודות להזדהות שלה עימו. כל העבודות, ללא יוצאת מן הכלל, מבוססות על ההנחה

המכללה האקדמית לחינוך אורנים, התוכנית לטיפול רגשי בנוכחות בעלי-חיים בגישה הדדית, ד"ר אריאל צבל, יולי 2023

שפסיכותרפיה חייבת להסתמך על מקורות עיוניים, קשים ללמידה ככל שיהיו. לכולן ברור (אולי עוד בטרם נרשמתם ללימודים – עד כדי כך התובנה הזו מושרשת בתרבות שלנו!) שהכשרה בפסיכותרפיה מחייבת מאמצי התמודדות כבירים עם החומר העיוני. בדרך-כלל אף פניתן בעבודות הגמר שלכן לטקסטים עמומים להחריד (כבר התלוננתי בפני כמה מכן שהפסיכואנליזה מתפקדת במידת-מה ככת, והעגה המיוחדת שלה משמשת כאמצעי להקטנת זרים ולהרחקתם). למרות זאת, בשום מקרה לא חשפתן – בפניי לפחות – תלונות על הקשיים האלה. אדרבה, רובכן אימצתן בהתלהבות ביטויים מהעגה המקצועית כסימן לזהות המקצועית שלכן.

כל זה טוב ויפה, אבל אם מְאֶמְצִים הרואיים בלימוד חומר עיוני מסובך נחוצים כשאתן עוסקות באחרים מהמין הביולוגי שלכן, כלומר ביצורים שאתן מכירות ומבינות מתוך דמיון מקיף ביניכן והזדהות עמוקה מצידכן, על אחת כמה וכמה שנחוצים מאמצי למידה ביחס ליצורים ממין ביולוגי אחר. אין שום הצדקה לכתיבה על בעלי-חיים בטעבחי"ה ללא שימוש בספרות עיונית עליהם, בין שמדובר בחיה ממין אקזוטי שהכרת זה עתה בפנית חי, ובין שהחיה היא כלב המחמד הוותיק שלכן. למרות זאת ואף-על-פי שהתרעתי על כך בעקבות קריאת הטיוטות, רוב עבודות הגמר לא כללו שום מקורות עיוניים על חיות אלא השערות אינטואיטיביות גרידא, וכמה מהמקורות שבכל זאת נעשה בהם שימוש הם מקורות כלליים מדי.

גודל האתגר אינו מהווה תירוץ משכנע להזנחת הלמידה העיונית על חיות. נכון, כל המקורות כתובים בשפה זרה – אנגלית; נכון, כמעט כל המקורות הם מאמרים המסכמים מחקר אמפירי בסגנון שאינו מוכר לרוב התלמידות (בטעבחי"ה אפשר להפיק רק תועלת מעטה מטקסטים כלליים בזואולוגיה, ונחוצה קריאת מחקרים ממוקדים בנושאים הקרובים יותר לפסיכותרפיה: סימנים לטראומה בחיות ממין מסוים; השפעת פרידה מוקדמת מהאם על הגור; השפעת נטישה בידי אדם; השפעת החיים במכלאה מסוג מסוים; השפעת בידוד חיה מהלהקה; הצורך של חיות ממין מסוים במשאבים סביבתיים מסוימים והשפעת המחסור במשאבים אלה; אמונות, הרגלים ורגשות של אנשים המחזיקים חיות במצבי שבי מסוימים; וכן הלאה); ונכון גם שמקורות מתחומי המחקר האמפירי מתעדכנים בתדירות גבוהה ולכן אין – וגם לא יהיו בעתיד – שום ספרי לימוד פשוטים שאפשר להשתמש בהם כתחליף סביר למאמרים. כל זה אכן מכביד מאוד, אבל לא מכביד יותר מפענוח שפת הסתרים של רבים מבכירי התיאוריה הפסיכואנליטית. ההבדל המהותי טמון במידת הנכונות לעשות מאמץ. תלמידות מוכנות להתאבד על טקסט פסיכואנליטי שתום כאשר אולי בעצם יכלו להסתפק בתובנות נגישות יותר, אולם אותן תלמידות נבלמות בחריקה לנוכח תקציר מאמר פשוט בשפה זרה כשמדובר בחיות שחסר לתלמידה ידע בסיסי עליהן.

מאחר שההתעלמות ממקורות איכותיים על חיות הייתה כמעט גורפת במחזור 2023 (וגם במחזורים קודמים), אין לי ספק שהבעיה טמונה במערכת ההכשרה. במובן המסוים של חינוך לשימוש במקורות מידע ותיאוריה, תוכנית הלימודים שלנו איננה תוכנית בטעבחי"ה ואפילו לא בטבעי"ה! האם הסיבה לכך היא שההכשרה המקצועית העיקרית של מנהלות התוכנית היא פסיכותרפיה בלי בעלי-חיים? אולי, אבל אני לא בטוח בזה. אני חושד שחוסר הנכונות להתמודד עם המקורות הנחוצים על חיות, במקביל לנכונות להסתפק בתובנות אינטואיטיביות עליהן, משקפים את מעמדן העלוב של חיות בחברה שלנו. אם החשד שלי מוצדק, אז טעבחי"ה נמצא בצרות צרורות.

המכללה האקדמית לחינוך אורנים, התוכנית לטיפול רגשי בנוכחות בעלי-חיים בגישה הדדית, ד"ר אריאל צבל, יולי 2023

כל עוד לא ייעשה שימוש נרחב במקורות מחקרניים איכותיים וספציפיים על חיות כחלק משגרת המקצוע, טעבחי"ה לא ייחשב למקצוע בפני עצמו אלא רק לנספח צדדי של מקצוע "אמיתי" – המקצוע ששליטה בספרות ה"רצינית" שלו נחשבת לאבן יסוד של הזהות המקצועית. הבעיה איננה קיומם וזמינותם של המקורות – הם קיימים זינים וזמינים זינים – אלא זהות מקצועית שאינה כוללת שום הרגשת חובה לשלוט במקורות האלה. איך משנים זהות מקצועית? אני לא יודע. זהו המקום להעלות רעיונות משלכן.

ב. הלימודים צריכים לכלול הכשרה בתיעוד התנהגות לא-לשונית

טעבחי"ה מבוסס על הכרה בחיה כסוכנת (עקרון החברתיות, 1. ד. לעיל). פענוח המשמעות של מעשיה ושל מעשים כלפיה מחייבים לא רק ידע זואולוגי-התנהגותי-פסיכולוגי רב על מין החיה בכלל ועל המין במצבים דומים למצב החיה שלפנינו, אלא גם היכרות אישית עמוקה עם החיה כפרט ומעקב צמוד אחרי סימנים שהיא משאירה במפגשים טיפוליים ובסמוך להם: מצבה הגופני, התנהגות לא-מכוונת שלה והתנהגות מכוונת, וכן מצבים המשפיעים עליה והתנהגות האנשים כלפיה. בלי ידע כזה ובלי תיעוד מפורט שלו בעת המפגשים, אי אפשר להבין את המפגש חיה-מטופל-מטפלת כמפגש חברתי. בלי להפחית כהוא זה מחשיבותו הכבירה של לימוד שיטות לתיעוד מידע מילולי במפגשים טיפוליים, לימוד שיטות צפייה בחיות ולימוד שיטות תיעוד של המידע שנאסף חשובים עוד יותר, משלוש סיבות: הכרת יצור ממין ביולוגי אחר באמצעות צפייה אינטואיטיבית בו קשה לנו יותר מהכרת אדם מדבר; אנו נוטים לזכור דברים שנאמרו טוב יותר משאנו זוכרות מחוות לא-מילוליות; ומעבר לכך שיחה המתנהלת מעל ראשה (תרתי משמע) של חיה נוטה להסיח את דעתנו מהתנהגות החיה. לכן עקרון החברתיות מחייב נהלי צפייה ותיעוד מיוחדים המתמקדים בהתנהגות לא-לשונית.

קריאת טיטות עבודות הגמר של מחזור 2023 גילתה לי שבמהלך הלימודים לא נרכשו נהלי צפייה בחיות ונהלי תיעוד של התנהגותן. יתרה מזאת, מסתבר שנהלי התיעוד המגובשים של שיחות מטפלת-מטופל תרמו להסחת תשומת-הלב ממחוות לא-לשוניות. אפילו השימוש במונח "ורבטי" (verbatim – תיעוד מילה במילה) ככותרת לרשימות התיעוד שלכן מהטיפול תרם למחיקה מראש של מחוות התקשורת של החיות במפגש. נכון שתיאורי התנהגות חדים עלו פה ושם באופן ספונטני בעבודות שלכן, ונכון גם שתיאורים אחרים הורחבו ושופרו בעקבות הערות. אולם התייחסות מעטה מדי לתקשורת לא-לשונית נותרה בעיה בולטת בעבודות הגמר, בעיה המבטאת במישרין ליקוי במערכת ההכשרה.

בשנות ה-60 של המאה ה-20 החלה להתפתח בפסיכותרפיה מסורת חדשה של מעקב אחר תקשורת לא-לשונית בטיפול, ותוך כמה שנים נוצרו קשרים ישירים בין חוקרי פסיכותרפיה (וחוקרים אחרים במדעי החברה) ובין אתולוגים, כלומר חוקרי התנהגות בעלי-חיים העוסקים בהכרח במחקר של התנהגות לא-לשונית. החוקרים בתחומים השונים אימצו אלה מאלה שיטות עבודה, כלומר שיטות שפותחו לשם מחקר על חיות מסוימות בתנאים מסוימים הועברו למחקר על בני-אדם מסוימים בתנאים מסוימים, וההפך. העבודה הבין-תחומית הזו עדיין אינה נפוצה עד כדי כך שנקבל מן המוכן את השיטות המדויקות הנחוצות לנו בטעבחי"ה, אך קיימים המוני תקדימים מאלפים מתחומים

המכללה האקדמית לחינוך אורנים, התוכנית לטיפול רגשי בנוכחות בעלי-חיים בגישה החדדית, ד"ר אריאל צבל, יולי 2023

קרובים. טעבחי"ה אמור להיות זירה מיטבית לסנינתזה בין תיעוד תקשורת לא-לשונית של בני-אדם ותיעוד תקשורת של חיות, ותוכנית הלימודים משוועת לשיטות תיעוד שיפוחו. לדעתי, גם כאן הוגן לסכם בפשטות: כל עוד לא יפותחו שיטות מעקב ותיעוד מיוחדות למקצוע וכל עוד לא תפותח תוכנית מיוחדת להוראת השיטות האלה, טעבחי"ה לא ייחשב למקצוע אלא רק לנספח צדדי למקצוע "אמיתי" שאינו כולל חיות.

ג. בלימודי טעבחי"ה אין מנוס מהתמודדות עם מחלוקת

מבחינה תרבותית-חברתית, הגישה ההדדית שנויה במחלוקת. בעצם זהו ניסוח מנומס; ליתר דיוק, הגישה ההדדית תקועה אי שם בשוליים הסהרוריים של החברה, ואילו במרכז תרבות המערב בת-זמננו מקובלים ניצול חיות והחפצה שלהן ביעילות גדולה עד כדי כך שהחיות נעדרות מהתודעה האנושית והן עשויות לעלות בה רק בגרסתן המוחפצת. טבע"ח מסורתי הצטרף בעליצות למגמת ההחפצה – דרך התכחשות מוחלטת אליה והאדרה שיווקית של האגדה על קשר קסום-ורדרד בין האדם לחיה (human-animal bond). טעבחי"ה אינו יכול לקחת חלק בחגיגת הבדיות של טבע"ח המסורתי כי עקרון הממשות (1.ג. לעיל) אינו מאפשר זאת. במילים פשוטות, אם מטופל מבחין בהכרח ברשת הברזל המקיפה את התוכי לא פחות משהוא מבחין בתוכי, אז מטפלת שתנסה למכור למטופל סיפור על התוכי הזה דרך משקפיים ורודים או דרך השלכה חופשית המתעלמת מרשת הברזל תראה בכך למטופל שלה שהיא אינה כשירה לראות את זולתה כמות שהוא.

טעבחי"ה כמקצוע ממוקם מעצם הגדרתו בלב של מחלוקת. כמורה בתוכנית הלימודים באורנים שהוצנח לתוכנית מבחין בשירות הצד החייתי, השנוי במחלוקת, אני חוטף על הראש אולי יותר מכל מורה אחר תלונות על... הכול, בעצם. אחרי שבמחזור קודם שמעתי תלונה על כך שאני מטיף לטבעונות (לא באמת יצא לי, אבל זה רעיון לא רע!), בדרך-כלל אני מרשה לעצמי להאמין שהמניע לתלונות הוא פחות המגבלות והמחדלים האישיים שלי כמורה ויותר התובענות הגלומה בטעבחי"ה. מחזור 2022 עבר מסלול תובעני להחריד, ובעקבות זאת במחזור 2023 נעשו צעדים גדולים להפחתת הלחץ. כתוצאה מכך שמעתי במחזור 2023 פחות קולות כועסים... ובדיעבד אני תוהה אם השיפור הזה הוא אכן שיפור.

מחזור 2023 היה רגוע יותר כי ההתנסות המעשית של רוב המחזור הזה עוררה פחות בעיות אתיות ביחס לחיות – בהשוואה למחזור הקודם. לכאורה, מחזור 2023 ממחיש שמסגרת הלימודים המיוחדת שלנו ניצחה, ונדמה שהקבוצה כולה הפנימה בהצלחה כללי אתיקה בסיסיים ביחס לחיות, עד כדי כך שרוב הבעיות נמנעו מראש. לכן במחזור 2023 הדילמות האתיות גם נדחקו בצדק לשוליים של רוב עבודות הגמר. מצד אחר, בעצם רוב הקבוצה חמקה ממוקדי המחלוקת האתית – באמצעות התמקדות בחיית מחמד אישית (אומנם מובן מאליו שגם שימושים שונים בחיות מחמד במסגרת טיפול רגשי עשויים לעורר בעיות אתיות קשות, אך בדרך-כלל עבודה טיפולית עם כלב המחמד שלך אינה מסובכת מבחינה אתית). אולי אין זה מקרה שהתלבטויות אתיות פלשו לטיטה מתקדמת של עבודת גמר והתפרעו בטיטה הזו רק בעבודה היחידה במחזור 2023 שהתבססה כולה על התנסות מעשית במוסד ממוקם במיוחד – פינת חי.

המכללה האקדמית לחינוך אורנים, התוכנית לטיפול רגשי בנוכחות בעלי-חיים בגישה הדדית, ד"ר אריאל צבל, יולי 2023

אפשר לבחור שלא לעבוד בפינת חי או במכלאת כלבים, אבל אני לא מאמין שבטעב"ח אפשר להתחמק תמיד ממצבים המחייבים התלבטות אתית קשה כפי שעשו רוב תלמידות מחזור 2023, בהנחיית סגל התוכנית. במוקדם או במאוחר תיתקלו בדילמות אתיות מקצועיות, ובפעם הבאה שזה יקרה, לא תיהנו עוד מהסביבה התומכת של מערכת הלימודים. אלה מביניכן שהתמודדו עם דילמה אתית קשה במסגרת הלימודים צריכות לגלות לכולנו עד כמה המסגרת הזו עזרה לכן להתמודד עם הדילמה! עד אז, אני חושד שהתחבטות קשה ראשונה בחסות מערכת תומכת טובה יותר מדחיית הקונפליקט הגדול לימי העצמאות המקצועית. אם כן, מכיוון שהימנעות מקונפליקט בעתיד אינה מעשית בטעב"ח, אולי מוטב להיכנס במתכוון למצבים קשים דווקא בתקופת הלימודים, באופן מבוקר, ולשלם בשלב זה את מחיר ההתמודדות.

ד. צריך לדבר על עקרון הדו-תכליתיות

בהמשך להכרה בכך שבלימודי טעב"ח אין מנוס מהתמודדות עם מחלוקת, נחוץ דגש מיוחד על התעסקות בעקרון הדו-תכליתיות במקצוע (ראו 1.ב. לעיל). עיסוק מפורש וממושך בעיקרון הזה במחזור 2022 עורר התנגדות לאורך כל הדרך, ובעקבות זאת הגעתי לבד ואף ללא הרהור מסודר בעניין לפתרון עלוב: התעלמות מהנושא. בשיעורים שלי במחזור 2023 נושא הדו-תכליתיות של המקצוע הודחק כמעט לגמרי, ובמבט לאחור מסתבר שהוא נעדר אפילו מההערות שלי על טיוטת עבודת הגמר שלכן! כעת אני רואה בהדחקה הזו שגיאה פדגוגית שלי, וגם של הנהלת התוכנית. אולי עקרון הדו-תכליתיות נדון במסגרות אחרות של תוכנית הלימודים, איני יודע; על כל פנים, כפילוסוף האאוטסיידר מוטלת עליי אחריות מיוחדת להעלות את העיקרון הזה. במחזור 2023, עקרון הדו-תכליתיות נשאר אפוא כנושא לגילוי אישי ולבחירה אישית מצידכן, תלמידות התוכנית. אחדות/ים מכן אכן נהגו לפיו באופן מכובד ומרשים כשבחרתן לעשות את ההתנסות המעשית שלכן במכלאות מסוגים שונים, שם נעניתן ברצון לאילוצי הדו-תכליתיות המקומיים. אולם בעבודה עם חיות מחמד נדמה לי שאין סימן לעיקרון הזה בעבודות הגמר שלכן.

במחשבה מחודשת על עקרון הדו-תכליתיות בטעב"ח, ההתמודדות עם העיקרון אינה אמורה להיות יוזמה אישית התלויה בבחירת נסיבות ההתנסות המעשית, אלא היא צריכה להיות נושא לימודים קבוצתי מובנה היטב. גם במקרה שחלק מהתלמידות יהדפו כליל את העיקרון הזה ויעשו בלגן, אני מאמין שהתמודדות מסודרת איתו טובה יותר מהדחקה.

כאן אני מרשה לעצמי קצת יותר אופטימיות בזכות שיחה מזדמנת עם בוגרת מחזור 2020 בהפסקה של אירוע "סמינריון קליני מסכם" של מחזור 2023. התלמידה-לשעבר הזו עובדת כמטפלת. לדבריה היא בחרה לעבוד בטיפול רגשי רק בעזרת הכלבים הגדולים שלה – לאחר שהיא התקשתה להתמודד במסגרת פסיכותרפית עם חיות קטנות או כלואות. עם זאת, היא מקדישה לא מעט מאמץ להצלת חיות – במקביל לעבודה הטיפולית אך לא כחלק ממנה. התלמידה-לשעבר שטחה באוזניי משנה סדורה של פעילות דו-תכליתית, ואולי זהות דו-תכליתית(!), והיא עשתה זאת ברהיטות ובביטחון שאינם זכורים לי מימי הלימודים שלה. אם כן, אולי תובנות כאלה זקוקות לזמן עיכול מעבר לתקופת הלימודים, ואם לא עבדנו על עקרון הדו-תכליתיות בזמן, לפחות אתן חושבות עליו עכשיו. אני מקווה שהסיפור האישי של בוגרת מחזור 2020 מספק הצצה לעתיד של כל מחזור 2023.

המכללה האקדמית לחינוך אורנים, התוכנית לטיפול רגשי בנוכחות בעלי-חיים בגישה הדדית, ד"ר אריאל צבל, יולי 2023.

ה. התייחסות לגישה הדדית חייבת להתבסס על מקורות מקצועיים

עבודות הגמר של מחזור 2023 (וגם עבודות שקראתי ממחזורים קודמים) גדושות ציטוטים והפניות למקורות סמכותיים. הערתי לרבות מכן שציטוט קטעים קצרים מחוץ להקשרם אינו צריך ובעיקר אינו יכול להחליף ניסוח במילים שלכן, ופה ושם גם הערתי שהקטע המצוטט פשוט כתוב גרוע או אפילו שהוא טיפשי, עם כל הכבוד... למרות זאת, הדחף לצטט (או לפחות להפנות) גבר בעבודתכן על כל שיקול אחר, כי מקור שעבר סף מסוים של סמכותיות מאציל מסמכותו על המצטט ממנו.

אז מה בעניין ציטוט טקסטים על "גישה הדדית"? בפתח דבריי התלוננתי על השימוש הפרוע שנעשה לא פעם במושג "גישה הדדית" – עד כדי כך שטרחתי כאן לנסות להגדיר מחדש את המושג. ככל הנראה, כולכן עשיתן שימוש בכתב במושג הזה במסגרת עבודות שהגשתן במהלך הלימודים, ורובכן השתמשותן בו בעבודת הגמר שלכן. אילו היה בנמצא ספר שכותרתו היא "גישה הדדית בטיפול בעזרת בעלי-חיים: ההגדרה הרשמית", שיצא לאור בהוצאה אקדמית מכובדת ותורגם לעשרים שפות – ביניהן עברית, אני בטוח שכולכן הייתן מציגות הפניות לספר הזה ואף מצטטות בראת כבוד קטעים מתוכו. אלא מה, תוכנו של הספר הנכסף עדיין מתבשל על אש קטנה בהרהורים ובשיחות בלבד, ורוב האוכלוסייה המהרהרת והמשוחחת אינה חוטאת בגרפומניה. לכן הספר אינו קיים, אל תצפו לראותו בחנויות בעתיד הנראה לעין, ולא צפויים בקרוב אפילו מאמרים חדשים בכתבי-עת שפייטס. ואף-על-פי-כן כבר נוצרו כמה מקורות על טעבחי"ה – מקורות שנוצרו בידי צוות קטנטן ופורסמו בעיקר על-ידי [מכון אדם וחיה](#). זה מה יש; כלומר המבחר מצומצם ואינו מופיע על הבמות הממוסדות ביותר, ואף-על-פי-כן יש מקורות שאפשר להפנות אליהם ולצטט מתוכם. הפנו וצטטו – ותראו איך כמעשה קסמים עולה ערכו של טעבחי"ה כמקצוע העומד בפני עצמו.

בגלל ההימנעות הנרחבת מציטוט המקורות הקיימים על טעבחי"ה, ברור לי שהצנעת ערכם של המקורות האלה היא מחדל של מערכת ההכשרה, כלומר סגל תוכנית הלימודים לא הפנה במידה מספקת למקורות הקיימים. אז הינה הוא שוב, שאף אחת לא תוכל לומר שלא שמה לב: [הקישור למפתח המקורות!](#)

1. דיווח על מקרה טיפולי עשוי לכלול דין וחשבון על כישלון ביישום גישה הדדית

בעקבות קריאת טיוטות עבודת הגמר של מחזור 2023, בלא מעט מקרים הערתי שהטיטה מרוכזת כולה במטופל או ביחסי מטפלת-מטופל ולכן אינה עוסקת בטעבחי"ה, ובכמה מקרים אפילו לא בטבעי"ח מסורתי. ההצעה שלי לתיקון הייתה להוסיף לעבודה הכתובה דין וחשבון המבהיר מדוע עבודת הטיפול בשטח לא נעשתה בגישה הדדית: מדוע החיה נדחקה הצידה או החוצה במפגשים הטיפוליים? מדוע השמטתי מתיאור המקרה את החיה שהשתתפה איתנו במפגשים? איזה ידע עליה חסר לי בזמן אמיתי? מדוע כמטפלת לא הבחנתי במה שהחיה עשתה במפגשים, התעלמתי מהנוכחות שלה, לא שיתפתי אותה במתרחש והעדפתי לנהל שיחות מעל ראשה? כתבתי אליכן שלא צריך להתבייש ולהסתיר חוסר הצלחה בהתנסות מעשית ראשונה – התנסות שלעיתים קרובות אף התקיימה בתנאים קשים; והדגשתי שאפשר ליישם גישה הדדית על תיאור מקרה כמהלך נפרד מיישום גישה כזו במהלך המקרה עצמו. לכן עבודת גמר הכוללת ניתוח רפלקטיבי של הדרת החיה

המכללה האקדמית לחינוך אורנים, התוכנית לטיפול רגשי בנוכחות בעלי-חיים בגישה הדדית, ד"ר אריאל צבל, יולי 2023

מהטיפול בפועל עשויה להיות עבודה טובה בטעבחי"ה. גל חכים-אשר, מנחת הסמינריון הקליני, תמכה בהצעה הזו בתקשורת נוספת בינכן ובינה.

כעבור שבועות אחדים, כשהצגתן את הגרסה הסופית של עבודות הגמר שלכן, כחצי מהן כללו דין וחשבון משמעותי על הדרת החיה מהטיפול. במילים אחרות, ההצעה להציג ניתוח רפלקטיבי של אי-הצלחה ביישום הגישה ההדדית התגלתה כלהיט מבחינה פדגוגית. בעקבות זאת השתכנעתי שההצעה הזו צריכה לתפוס מקום בולט בתוכנית הלימודים הסדירה, אמצעי שגרותי בהצגת מקרה טיפולי – ולא רק פריט של ביקורת ברגע האחרון.

הודאה במחדל דורשת לא מעט תעצומות נפש, ובפרט כשעלייך להודות במגבלות היכולת שלך להבין את כלב המחמד האהוב שלך, ואפילו להודות שהתעלמת ממנו או שלא התחשבת בו. לנוכח העבודות הגמורות, איני חושש עוד שמדובר בדרישה מופרזת, אך ממילא הודאות כאלה אמורות להיות פחות אישיות מכפי שנדמה. דין וחשבון על כישלון בטעבחי"ה אינו דומה להודאה בכישלון במסגרת שיטה טיפולית המשמשת רבבות נשות ואנשי מקצוע במשך דור או יותר. עבודה טיפולית בגישה הדדית היא שיטה חדשה, יישומה במסגרת הלימודים ניסיוני, ושיעור גבוה של כישלונות ביישום החידושים – אגב נסיגה לשיטות סמכותיות, מוכרות ואולי גם פשוטות יותר – הוא המצב הצפוי. למעשה, ניתוח של הדרת החיות מהטיפול עשוי להיות פחות הודאה בכישלון אישי ויותר דין וחשבון על המגבלות של טעבחי"ה, כלומר זהו כלי חיוני בהתפתחות המקצוע. ניתוחים רפלקטיביים על התעלמות מהחיות במהלך הטיפול עשויים לסייע לקהילה המקצועית הזעירה כולה להגדיר מהו הידע העיוני הנחוץ ליישום גישה הדדית במקרה מסוים, אילו מינים מתאימים או לא מתאימים ליישום סביר של טעבחי"ה, מהי מידת ההיכרות הנחוצה עם החיות מעבר לטיפול – לטובת הטיפול, מהי מידת ההשקעה בחיות הנחוצה מעבר לטיפול, אילו נסיבות של שבי ופערי כוחות משבשים את העבודה בגישה הדדית, אילו תכונות אישיות של החיה משבשות את המפגש הטיפולי או תורמות לו במיוחד בתנאים מוגדרים, איזו מידה של סבילות מצד החיה בזמן הטיפול גוררת התעלמות ממנה במפגש, איזו מידה של תוקפנות, אדישות או פחד מצד המטופל מונעת עבודה בגישה הדדית, אילו בעיות מרכזיות בחיי המטופל הופכות את נוכחותה של החיה לחסרת עניין מבחינה טיפולית, וכן הלאה. המקרה האישי של כישלון ביישום הגישה ההדדית צריך להיחפך להשוואה כיתתית בין מקרים מקבילים, ובסופו של דבר גם לפרסומים מקצועיים בשלב מתקדם יותר בהתפתחות המקצוע. עם שיתוף נכון בכישלונות, הקשיים שחוויתן כתלמידות במחזור 2023 אמורים להצטמצם בהדרגה במחזורי הלימודים בשנים הבאות ובעבודה המקצועית עצמה.

ז. אפיזודות שהחיה מופיעה בהן כסוכנת חשובות לדיווח על מקרה טיפולי

בסוף שנת הלימודים השנייה של מחזורים 2022-2023 הצעתי לחשוב על טעבחי"ה כעל סיפורם של שלושה גיבורים – המטפלת, המטופל והחיה, סיפור שיש בו שלושה קווי עלילה נפרדים הנפגשים ביניהם באירוע מסוים בחיי כל אחד משלושת הגיבורים – הטיפול. בגלל סיפור החיים השונה של כל אחד משלושת הגיבורים ומקומו השונה של הטיפול בחיי שלושתם, למפגש הטיפולי יש אפוא משמעות נפרדת ושונה עבור כל אחד מהשלושה. ניתוח מקרים בתבנית כזו, תבנית רשומון, הצליח בניסיונות שעשיתי בכיתה. אבל כשהדברים הגיעו לסמינריון הקליני, לא נותרה מ"סיפורם של

המכללה האקדמית לחינוך אורנים, התוכנית לטיפול רגשי בנוכחות בעלי-חיים בגישה הדדית, ד"ר אריאל צבל, יולי 2023

שלושה גיבורים" אלא הצגת פרטים ביוגרפיים קצרצרה על שלוש הדמויות השותפות למקרה. במקרים רבים תיאור החיה התמקד בעברה הרחוק בלבד, ומייד לאחר מכן ניטש קו העלילה האישי שלה ונעלם מתיאור המקרה.

מסתבר שהצגת מקרה טיפולי בסגנון רשומון היא אתגר המחייב תרגול נרחב הרבה יותר משיעורים אחדים בנושא "סיפורם של שלושה גיבורים". אך המחסור בתרגול לא היה הבעיה היחידה: בעקבות קריאת טיוטות עבודות הגמר של מחזור 2023 נאלצתי להודות שרעיון קווי העלילה הנפרדים מתנגש חזיתית במסורת מבוססת של תיאור הטיפול בנוסח רשמי אחד הכולל קו עלילה יחיד. ארגון המון פרטי מידע מבלבלים שנאספו בשטח לכדי נוסח רשמי כזה מקל על אפיון הטיפול כתהליך – דרך חלוקת הטיפול ל"יתקופות" ואיתור קשרים סיבתיים למעבר בין התקופות השונות. זוהי תבנית עבודה יעילה עד כדי כך שאין טעם לנסות לחתור תחתיה. אולם כשיש נוסח רשמי ובו קו עלילה יחיד, ובפרט כשתבנית הכתיבה הזו גובשה בפסיכותרפיה שאינה כוללת חיות, מידע רב נמחק מהעלילה, ובדרך-כלל החיה שהשתתפה בטיפול אינה מצליחה לקבל מקום בנוסח הרשמי.

למרות הבעיה המהותית הזו במסורת התיאור של התנסות טיפולית, גורם לא צפוי נחלץ לעזרת הטעב"ח בעבודות הגמר של מחזור 2023. מסתבר שבכל העבודות שהופיע בהן תיאור עובדתי מפורט של ההתרחשות בעת הטיפול, תועדו גם אפיזודות כלשהן באופן המרמז על תפקוד החיה כסוכנת. (לא בכל העבודות הופיע תיאור עובדתי מפורט; בכמה מהן הופיעו הכללות פרשניות בלי שסופק גם מידע עובדתי רלוונטי, כלומר נכתבו דברים מעין "העצמי האמיתי של המטופל לא בא לידי ביטוי" בלי לכתוב מה המטופל, המטפלת והחיה עשו ואמרו הלכה למעשה. בעיה זו בתיאורי מקרה אינה מיוחדת לטעב"ח, ולכן לא ארחיב עליה בדברים). אין לי ספק שתשומת-הלב המוגברת שלכן לחיות תרמה להופעת אפיזודות כאלה בתיאור המקרה, אך נדמה לי שלא פעם החיה הופיעה כסוכנת בתיאור שלכן בזכות עצם התיאור המפורט שכתבתן, כלומר האפיזודה נחשפה במקרה, כמו שמצלמה קולטת פרטים שלא הבחנו בהם בעת שצילמנו.

אפיזודה קטנה, תלושה מקו העלילה היחיד בנוסח הרשמי של תיאור הטיפול, עשויה להיהפך לעוגן שאפשר לקשור אליו טעב"ח. טיוטות עבודה שבמבט ראשון נדמה שהדרך היחידה לחבר אותן לטעב"ח היא ניתוח רפלקטיבי של הכישלון בהתייחסות לחיה, התגלו כבסיס הרבה יותר עשיר בתחום הטעב"ח – בזכות אפיזודה שהחיה השתתפה בה כסוכנת. אפיזודה צנועה – חיה שיזמה מגע, חיה שיזמה התרחקות, משחק שהתפתח בגלל פעילות של החיה, חילופי משפטים אחדים על מה שהחיה מעדיפה לעשות וכן הלאה – אפיזודה קטנה כזו טעונה ניתוח שאיננו קטן כל-כך. מדוע עשתה החיה מה שעשתה (יזמה משחק, נרתעה, פרשה לצד לישון וכן הלאה)? איך השפיעו עליה המטופל והמטפלת (שפת גוף מקרבת/עוינת, קשר עין, דיבור מעל ראשה...)? איזה תפקיד מילאה החיה עבור המטפלת (בת-ברית מוכרת, עול שלכאורה אינו קשור לטיפול, מושא לניהול...)? איזה תפקיד מילאה החיה עבור המטופל (מתחרה על תשומת-לב המטפלת, מושא לשליטה, תחליף חברה...)? דוגמאות אלה הן קצה קרחון של אפשרויות המרחיבות את משקלה של האפיזודה. במקביל, במהלך הניתוח אולי מסתבר שהאפיזודה הנדונה איננה יחידה במינה; אולי היא אפילו מהווה חלק מתבנית התרחשות שיטתית, ואולי ההתרחשות הזו חשובה עד כדי כך שהיא ראויה למקום בנוסח הרשמי של תיאור הטיפול ולא רק כנספח שנועד לרצות את הדרישה לטעב"ח.

המכללה האקדמית לחינוך אורנים, התוכנית לטיפול רגשי בנוכחות בעלי-חיים בגישה הדדית, ד"ר אריאל צבל, יולי 2023

לפי התרשמותי, הדגשת אפיונות שתפקיד החיה כסוכנת ניכר בהן הצליחה יפה מאוד במחזור 2023, אף-על-פי שההתעסקות בכך נעשתה ברגע האחרון. לאור זאת אני מאמין שכדאי לפתח את הרעיון הזה כשיטת הוראה מסודרת בטעב"ח. אשמח לשמוע את התובנות שלכן בעניין זה.

* * * * *

לסיכום, בתום שתי תקופות הוראה במחזור 2023 בתוכנית לטיפול רגשי בנוכחות בעלי-חיים בגישה הדדית במכללת אורנים, אני מעריך שהלימודים הנחילו לתלמידות בהצלחה מאפיינים משמעותיים מסוימים של גישה הדדית כפי שהגדרתי אותה לעיל, ואילו מאפיינים משמעותיים אחרים לא הועברו היטב ולא נקלטו היטב. הקשיים הרבים ביישום גישה הדדית נסתרים במקצת מן העין כי תוכנית הלימודים מגיעה להצלחה מקצועית רבה בערוצים אחרים – בזכות מחויבות למסורת מסוימת בפסיכותרפיה (ללא בעלי-חיים), וגם בזכות נאמנות לטיפול בעזרת בעלי-חיים בגישה לא-הדדית. טעב"ח נשען על שתי המסורות האלה, אך לא פעם הוא דווקא מתנגש בהן, ולעיתים קרובות ידן של המסורות הוותיקות יותר על העליונה.

לפי התרשמותי, בתחום הטעב"ח התוכנית מצטיינת במיוחד בתחומים הבאים: פיתוח מחויבות אתית לבעלי-חיים (לפחות פיתוח החלק האישי של עקרון האי-פגיעה) על בסיס הכרה בחיות כזולת בעל נפש; הגברת הערנות לנוכחות החיות ולמצבן; יצירת זהות מקצועית קהילתית של העוסקות בטעב"ח; וביסוס מחויבת למקצוע דינמי הכרוך בביקורת עצמית מתמדת ובפתיחות לשיפורים מאתגרים. החולשות הבולטות בתוכנית הן: גישה לא מקצועית ולא מחייבת ללמידה על בעלי-חיים; היעדר שיטות עבודה מסודרות לאיסוף מידע על תפקיד בעלי-החיים בטיפול; התמודדות לא שיטתית עם נושאים מעוררי מחלוקת; וחוסר כבוד מספיק להישגים הצנועים שכבר הושגו במסורת המקצועית החדשה. אני מכיר היטב את המחזורים הראשונים שלמדו טעב"ח ולכן איני בטוח שיש מגמת שיפור, אך לפי התרשמותי הלא-שיטתית במחזור האחרון (או בשני המחזורים האחרונים) מרכיבים מסוימים של טעב"ח כבר נקלטו היטב והם מובנים מאליהם במידה רבה יותר מבעבר. לכן גם התחומים שלא פותחו היטב מתבלטים יותר מבעבר.

אתן, בוגרות ובוגר מחזור 2023, תרמתן רבות לשיפור המקצוע החדש כשעשיתן מאמץ גדול להגיש ולהציג תוצרים המסכמים את מה שלמדתן בשלוש שנות הלימודים. ועדיין הרבה מהתובנות שרכשתן במהלך הלימודים התפזרו והתפוגגו בהרהורים פרטיים ובשיחות פרטיות. כדי לשפר עוד יותר את המקצוע מבפנים, מתוך הזהות המקצועית החדשה שלכן ועל בסיס הניסיון המקצועי שאתן צוברות מיום ליום, תצטרכו למצוא דרכים לנסח בבירור תובנות נוספות שלכן ולשתף את הקהילה כולה דרך פרסום דבריכם בערוצים פומביים.

* * * * *